

Een klein addendum bij quotatieven: Hoe zit het met de vrije indirecte rede?

Arie Verhagen
Universiteit Leiden

Cross-linguïstisch is het, zo te zien, een bijzonderheid van het quotatieve *van* in het Nederlands dat het niet alleen gevallen van directe rede kan inleiden, maar dat het ook behoorlijk regelmatig gecombineerd wordt met de indirecte rede (zie o.a. Foolen e.a., 2006; Coppen & Foolen, 2012). Een voorbeeld uit het *Corpus Gesproken Nederlands* is (1):

- (1) ik had juist zoiets van dat die vakantie ook een beetje bedoeld was om juist niks te doen

Foolen e.a. (2006) stellen vast dat de dominante typificerende functie van quotatief *van* eveneens van toepassing is in gevallen van de indirecte rede, terwijl Coppen en Foolen (2012) laten zien dat de verschillende matrix-constructies waar quotatief *van* deel van uitmaakt (type *idee/argument/... van, zeggen/denken/... van, zo zijn van, zoiets hebben van* en nog enkele varianten) allemaal ook een combinatie met de indirecte rede toelaten. Deze combinatiemogelijkheid is, met andere woorden, een eigenschap van quotatief *van* als zodanig, die geërfd wordt door specifiekere constructionele patronen.

Coppen en Foolen (2012, p. 268) relateren deze observatie aan het algemene idee dat het verschil tussen directe en indirecte rede niet absoluut is. Kennelijk is de gedachte dat er een continuüm van directe naar indirecte redevormen is, en dat talen van elkaar kunnen verschillen in

Gepubliceerd in:
S. Lestrade, P. de Swart & L. Hogeweg (Red.) (2015).
Addenda. Artikelen voor Ad Foolen (pp. 483–488).
Nijmegen: Radboud Universiteit. ©2015 de auteur(s).

het deel van dat continuüm dat met (bepaalde) quotatieven ingeleid kan worden: terwijl het Engelse *like* alleen gecombineerd kan worden met een beperkt type gevallen aan de directe-rede-kant, staat het Nederlandse *van* combinaties met het hele spectrum toe. Nu zijn er ook wel andere manieren om de verschillen tussen talen in dit verband te karakteriseren, waarbij de categorieën in elke taal afzonderlijk wel degelijk in absolute zin van elkaar verschillen – in het Nederlands, bijvoorbeeld, is de keuze van een constructie met of zonder voegwoord een binaire. Maar die categorische verschillen kunnen dan nog steeds wel gezien worden als verschillende punten in eenzelfde conceptuele ruimte. Een voorspelling die uit de analyse van Coppens en Foolen afgeleid kan worden is dan de volgende: als quotatief *van* zowel met de directe rede als met de indirecte rede gecombineerd kan worden, dan moet het ook gecombineerd kunnen worden met vormen die conceptueel gezien een functie hebben die daar tussenin ligt. Met andere woorden, meer specifiek: quotatief *van* moet ook voor kunnen komen met de zogeheten vrije indirecte rede. Is dat het geval?

De prototypische vrije indirecte rede kenmerkt zich door de combinatie van meerdere deiktische centra in dezelfde deelzin: plaats- en tijdbepalingen presenteren het perspectief van het personage en de syntaxis is die van de hoofdzin (deiktisch centrum is degene die verantwoordelijk is voor de betrokken taalhandeling), terwijl voor de voornaamwoorden en de werkwoordstijd de verteller als gezichtspunt fungeert: *Morgen moest hij weer vroeg opstaan* (vrije indirecte rede) versus *Morgen moet ik weer vroeg opstaan* (directe rede) en *Hij zei dat hij de volgende dag weer vroeg moest opstaan* (indirecte rede). Hierdoor is al wel direct duidelijk dat deze prototypische vorm van vrije indirecte rede niet heel frequent zal zijn bij het quotatieve *van*: de “typificerende” functie van dat laatste nodigt immers meer uit tot het gebruik van de tegenwoordige tijd dan de ‘verhalende’ verleden tijd; vergelijk (2):

- (2) a. voor mijn gevoel had ik zoiets van nou dit werkt gewoon niet meer (CGN)
b. [?]voor mijn gevoel had ik zoiets van nou dit werkte gewoon niet meer

- c. [?]voor mijn gevoel had ik zoiets van dat dit nou gewoon niet meer werkte

En inderdaad, als we in het CGN naar de gevallen van *zoiets van* zoeken met combinatie van hoofdzin-syntaxis en verleden tijd in de gerapporteerde zin, dan zijn dat maar enkele gevallen, en die zijn ook niet per se gevallen van de vrije indirecte rede. Beschouw voorbeeld (3):

- (3) nou buiten 't feit dat de rekening duur was had ik zoiets van oké en dit was voor eens en voor altijd WAP

Dit komt uit een conversatie waarin de spreker eerder heeft verteld dat hij/zij met de mobiele telefoon een tijdje gebruik heeft gemaakt van de (toenmalige) mobiele internet-voorziening, WAP geheten, en dat dat behoorlijk prijzig bleek te zijn. Duidelijk is dat de verleden tijd van *dit was voor eens en voor altijd WAP* het perspectief weergeeft van de 'ik' in de vertelde situatie (de directe redeweergave zou geen tegenwoordige tijd hebben), niet (per se) dat van de ik-verteller. Maar 'echte' gevallen van de vrije indirecte rede bestaan wel; in de ongeveer 950 gevallen van *zoiets van* in het CGN zijn er twee:

- (4) 'k zeg 'k wil 'k ik met u wel gaan stappen daar maar dan sta 'k ik toch mijn kas op te fretten en dan 's morgens nog gezellig ontbijten voor mij gaat dat gewoon horror zijn.
en dat was zoiets van ja dat ging niet en dat kon niet en dat was geen weekend en ...
alleen ja moest ze mij zaterdagavond afzetten dan had zij daar niks aan.
'k zeg ja Katrinka 'k heb geen zin om te kiezen tussen mijn relatie en mij en een goei vriendschap van mij.
- (5) zo heb ik ook bijvoorbeeld alleenstaande minderjarige asielzoekers in woonhe wooneenheden opgezocht.
en dat waren in mijn geval een uh wooneenheid waar vier jongens samenwoonden.
en dat ging allemaal erg goed.
dus ik had ook zoiets van ja dat waren vee vier verschillende natio-

naliteiten met een uh naar mijn idee hele goeie mentor.

In (4) doet iemand verslag van een gesprek met haar vriendin Katrinka over een mogelijke wintersportvakantie; de spreker wil per se voor het eind van het weekend thuis zijn, maar de ander vindt dat de vakantie dan te kort duurt. Het is duidelijk dat de 3e en 4e regel hier wel degelijk gevallen van de vrije indirecte rede zijn: *dat ging niet, dat kon niet, ... daar had zij niks aan* combineren hoofdzin-syntaxis (van Katrinka) met de verleden tijd vanuit het huidige perspectief van de ik-verteller (vgl. directe rede: *dat gaat niet, dat kan niet, daar heb ik niks aan*). De laatste regel van (5) bevat dezelfde combinatie: de syntaxis is die van een hoofdzin, maar de verleden tijd markeert het perspectief van de verteller (ten tijde van het bezoek aan de wooneenheid was het oordeel over de kwaliteit van het samenwonen en de mentor ongetwijfeld actueel).

Deze twee gevallen zijn niet voldoende om zelfs maar te beginnen met speculeren over mogelijke motieven voor of effecten van het gebruik van de vrije indirecte rede bij quotatief *van*, maar in ieder geval is duidelijk dat de voorspelling van de gedachtegang van Coppen en Foolen (2012) bevestigd wordt: een redevorm die in het Nederlands tussen direct en indirect in staat kan daadwerkelijk met quotatief *van* voorkomen.

Dit roept nu de vraag op: hoe zit het in het Engels? We kunnen nu immers de mogelijkheid beschouwen dat het deel van het continuüm waarmee *like* te combineren is weliswaar kleiner is dan dat voor het Nederlandse *van*, maar wel groter dan alleen maar de directe rede. De vraag is dus: zijn er gevallen te vinden van Free Indirect Discourse bij *like*?

Wel, op 27 april 2015 stuitte ik op een webpagina¹ waarin een interview wordt weergegeven met de acteur John Heard over diverse rollen die hij gespeeld heeft. Het transcript bevat aardig wat gevallen van *like* (quotatief en anderszins), waaronder de volgende:

- (6) *Cutter's Way* was a real test of my stupidity. Every day, it was like, who did I think I was?

¹<http://www.avclub.com/article/john-heard-lizzie-borden-chronicles-sopranos-shark-216267>

- (7) ... for some reason I never forgot that. It was, like, here was this guy who was so powerful and so incredibly gifted in the simplest way that any director would oblige him

In (6) zien we een retorische vraag, met (ook in het Engels) evidente hoofdzin-syntaxis enerzijds, direct gerelateerd aan het perspectief van het virtuele personage dat de vraag stelt, gecombineerd met de verleden tijd en een onderwerp in de eerste persoon die even evident op het perspectief van de verteller duiden (die dus de geadresseerde van de vraag is; zie Verhagen, 2006, 342 evv voor een vergelijkbaar geval van een lange-afstandsvraag in het Nederlands). En (7) vertoont de kenmerkende combinatie van verleden tijd met proximale deiktische elementen (*here, this*). Kortom, dit suggereert inderdaad dat het quotatieve *like* in het Engels inderdaad iets ruimere combineerbaarheid vertoont dan alleen de directe rede in strikte zin, zelfs als we (wat op zich verdedigbaar zou zijn) de zogeheten vrije indirecte rede in de bovengenoemde conceptuele ruimte dichter bij de directe dan bij de indirecte rede zouden plaatsen.

Het zijn maar een paar kleine toevoegingen aan de inmiddels omvangrijke literatuur over quotatieven, waaraan Ad Foolen veel meer heeft bijgedragen. Maar ze maken hopelijk toch duidelijk dat het de moeite waard kan zijn ze nog verder uit te diepen. Mogelijk verschaft dat nog meer inzicht in de semantiek en pragmatiek van zowel quotatieve constructies als van verschillende redevormen, in verschillende talen.

Referenties

- Coppen, P.-A. & Foolen, A. (2012). Dutch quotative *van*. Past and present. In I. Buchstaller & I. van Alphen (Red.), *Quotatives. Cross-linguistic and cross-disciplinary perspectives* (pp. 173–202). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Foolen, A., van Alphen, I., Hoekstra, E., Lammers, H., Mazeland, H. & Pascual, E. (2006). Het quotatieve *van*. Vorm, functie en sociolinguïstische variatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 76, 137–149.

Verhagen, A. (2006). On subjectivity and 'long distance *Wh*-movement'.
In A. Athanasiadou, C. Canakis & B. Cornillie (Red.), *Subjectification: Various paths to subjectivity* (pp. 323–346). Berlijn: Mouton de Gruyter.